

Відгук
 офіційного опонента Шкрібляка Миколи Васильовича,
 доктора філософських наук, завідувача кафедри культурології, релігієзнавства
 та теології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
 на дисертаційну роботу Войтова Богдана Івановича
«Рецепція ренесансних ідей у релігійно-філософських поглядах
Касіяна Саковича»,
 подану на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук
 за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство

Наукова об'єктивація національно-історичного досвіду становлення духовної еліти українського народу актуальною та важливою проблематикою, що останнім часом все частіше потрапляє в поле зору дослідників галузей знань.

Особливо актуалізується потреба її науково-філософської рефлексії в умовах протікання сучасних складних і контравесійних процесів, незаперечних наслідком яких має стати або подолання тупцювання на місці й формування такої парадигми суспільного розвитку, яка могла би реально забезпечити загальнонаціональний поступ, довівши в такий спосіб дієвість і ефективність обґрунтованих вченими нашої доби моделей збереження етнонаціональної ідентичності, або, навпаки, підтвердила неефективність і неспроможність сучасної інтелектуальної еліти продукувати, а громадського суспільства і політикуму втілювати їх у життя. Словом, постає дилема між цими двома футурологічними прогнозами, сформульованими українським поетом і мислителем Т. Шевчеком:

«...І на оновленій землі,
 Врага не буде, супостата,
 А буде син, і буде мати,
 І будуть люде на землі»;
 або ж: «Погибнеш, згинеш, Україно,
 Не стане й знаку на землі!».

У цьому контексті обрана проблематика є актуальна не лише з погляду історико-політичного чи філософсько-релігієзнавчого, а й цивілізаційно-ціннісного. Тому історіософська рефлексія з активним залученням релігієзнавчого, культурологічного, літературознавчого дискурсів є доволі прагматичним і корисним дослідницьким рішенням. В обраному ключі вона

дозволяє не лише цілісно проаналізувати та реконструювати провідні тенденції періоду модерну, а й визначити світоглядно-ціннісний потенціал духовно-інтелектуальних виразників тієї епохи, коли, як відомо, здійснювався цивілізаційний вибір України, серед яких чільне місце поправу належить К. Саковичу. По суті, то була пора, коли доводилося вибирати між «старою» Руссю, яку представляла магнатурія, шляхта та ієрархічний провід Київської митрополії, найяскравіші представники яких здебільшого орієнтувалися на Захід, і козацькою Україною, репрезентанти якої віддавали перевагу східно-азійським орієнтирам. Щось подібне відбувається і наш час, коли «старомолода» Україна зіштовхнулася з «молодою-ледь пополовілою» Україною.

Водночас, цілком справедливо, можна стверджувати, що сімнадцяте століття, у якому жив і творив Касіян Сакович є своєрідною розтягнутою в часі точкою біфуркації, об'єктивне вивчення й засвоєння його духовно-культурних і політичних контрверз може врятувати український народ від розмивання його національно-культурної ідентичності та її християноцентричного виміру як наріжної основи історичного буття українського народу, що є, по суті, лейтмотивом, дисертаційного дослідження Б. Войтова.

Власне в такому ключі наукова рецепція ренесансних ідей Касіяна Саковича, як релігійного інтелектуала періоду модерну, не викликає жодних сумнівів і застережень ні з погляду науково-теоретичного, ані з урахування її соціально-пракселогічного потенціалу. На підтвердження цього узагальнення наведу такі аргументи:

- 1) у дисертації увиразнено чітке бачення елітарної індивідуальності К. Саковича як своєрідного подвижника боротьби за оборону національних духовно-культурних джерел і релігійної ідентичності;
- 2) доведено, що його творчість суттєво скорегувала ставлення до консерватизму, як стихійної соціально-релігійної настанова значної частини тодішнього українського суспільства, відігравши важливу роль у збереженні типологічних ознак, що характеризують етнос як націю, наприклад, мова, віра, які в умовах іноземної політики асиміляції мали онтологічне значення;
- 3) обґрунтовано твердження про позитивне сприйняття К. Саковичем ідей гуманізму як світоглядного вектору філософування й базисного методологічного принципу полемічного дискурсу, націленого на розвій та піднесення теологічного мислення в межах національної релігійно-філософської думки.

Усвідомлюючи тодішні реалії розвитку культури та релігійно-філософської думки, що попри явну ренесансно-реформаційну спрямованість і заангажованість все ж таки не радикально не відходила від традиційних ортодоксальних богословських систем, К. Сакович своєю творчістю прагнув

утвердити ренесансну культуру мислення, не руйнуючи її історичні джерела та основи, сформовані в межах церковно-релігійної думки (Ст. 6-7; с.3-4).

Отже, у світлі сучасних суспільно-політичних і церковно-юрисдикційних трансформацій, що знаходять своє широке відображення в наукових і публіцистичних працях, автори яких доволі часто не беруть до уваги історичні політико-ідеологічні та церковно-юрисдикційні стратегії, звернення до творчої спадщини К. Саковича є важливим науковим доробком для української гуманітаристики, а надто ж з погляду інкорпорації до її релігієзнавчо-філософського дискурсу ідейно-ціннісних настанов українських мислителів ренесансної епохи, що допомагає знайти відповідь на вічно актуальне запитання: «*Quo vadis?*».

Теоретична значущість дисертаційного дослідження Б. Войтова полягає також в уточненні методологічних засад, важливих для подальшого вивчення релігійно-філософської спадщини К. Саковича. Адже завдяки завдяки введенню у науковий обіг низки першоджерел зроблено посильний внесок у розширення теоретико-методологічного ресурсу сучасної релігієзнавчої думки. Іншими здобутком наукової праці дисертанта є вміння філософськи грамотно вести дискусію й спростовувати різного роду ідеологічні штампи й хибні уявлення, якими було обтяжено українську філософську думку, а особливо в радянський період.

Загалом дисертація складає позитивне враження і за структурою, і змістом. У ній добре обґрунтовано актуальність теми, мету, дослідницькі завдання та, як вже зазначав вище, сформульовано елементи новизни й узагальнюючі положення та висновки, що винесено на захист.

Текст дисертації та автореферату структуровані за гнучкою схемою систематизації. В цьому сенсі доволі вдалою є його модифікація у відповідності до джерельної бази й опрацьованого історіографічного масиву, що відповідає теперішньому стану розвитку релігієзнавчої науки та значною мірою враховує провідні тенденції її розвитку на перспективу (Ст. 9 – 42; с. 6 – 9), а тому можу стверджувати, що цитовані в дисертації джерела не лише комплексно висвітлюють світоглядні ідеї, життєвий і творчий шлях К. Саковича, а й рельєфно увиразнюють те суспільно-історичне тло і провідні мейнстріми становлення європейської релігійно-філософської думки в період модерну, в тому числі й на українських землях, що входили тієї пори до складу Речі Посполитої.

У цьому зв'язку позитивним є те, що дисертант активно звертався до іноземної критичної літератури і, зокрема польськокомовної (Ст. 23 та ін.), якою ще донедавна українські науковці ігнорували. Цей підхід важливий з огляду на необхідність чіткого витлумачення ідейно-світоглядної еволюції поглядів мислителя, а відтак і осмислення всієї модусної поліфонії, що визначала

структуру його інтелектуально-духовної свідомості, що розпиналася на пласі розвою ідеології польського сарматизму і московського «месіанізму».

Варті позитивної оцінки наукові конотації, обґрунтовані в другого розділі дисертації. Автору вдалося висвітлити більшість аспектів інтелектуально-просвітницької діяльності К. Саковича як визначного (хоча й контраверсійного) представника ренесансного гуманізму, а також обґрунтувати авторський концепт про те, що на формування філософсько-естетичних поглядів мислителя значною мірою вплинули твори античних філософів-ідеалістів (Ст. 68). Це видно, принаймні з рефлексії, яку проводить Б.Войтов, аналізуючи провідні ідеї мислителя на базі «Вірша на жалісний погреб... Петра Конашевича-Сагайдачного», наполягаючи водночас на тому, що К. Сакович визначив для себе Античність і Ренесанс як два ключові культурні пріоритети (Ст. 80), що ідейно спрямували його богословську творчість, а відтак і визначили її аксіологічний потенціал.

Між тим, на мій погляд, навряд чи цього є достатньо, аби стверджувати, що К. Сакович у цьому творі розкрив «ренесансне» розуміння безсмертя тієї епохи. Більше того, я не вважаю, що це взагалі можливо зробити, опираючись лише на світоглядно-ціннісні орієнтири античної та ренесансно-гуманістичної парадигми, без врахування «консервативного» церковно-релігійного досвіду і способу мислення, навіть, якщо б його можна було би досягнути (те Саковичеве безсмерття) за допомогою одних лише «славетних справ» з їхнім «християнським трактуванням» (Ст. 80; с. 10). Це суто протестантське розуміння спасіння, а К. Сакович, очевидно, розумів, що в справі спасіння – Викупна Жертва Христа і благодать Божа мають первинне значення. Отже, це зауваження, вважаю за доцільне внести до загального переліку зауважень і рекомендацій по роботі.

Третій розділ присвячений аналізу філософських поглядів К. Саковича на природу людини та її душі. Його написано на основі критичного аналізу «Аристотелівських проблем...» (с. 10-11) і «Трактату про душу...» (с. 11-12), що загалом дозволило дисертанту обґрунтувати важливі з погляду наукової новизни узагальнюючі положення, які увиразнюють релігійно-філософську генезу християнського антропоцентризму, котра своїм корінням сягає епохи античності й заново актуалізується в ренесансний період (Ст. 88). У результаті Б. Войтов дійшов такого висновку: «К. Сакович зробив поворот до аристотелівського трактування людської сутності» (с. 11), але при цьому не уточнив, що було далі – там, за тим «поворотом», як це позначилося на релігійній думці, що упродовж багатьох століть все ще залишалася церковно-богословською. Та й, зрештою, К. Сакович, як багато інших інтелектуалів періоду модерну, скоріше за все, виступали інтерпретаторами й популяризаторами творчої спадщини мислителів минулих і сучасних їм епох, а не були теоретиками оригінальних богословських чи філософських онтологічних концепцій. А тому вважаю, що

це твердження також потребує ширшого дискурсу, а питання відображення ренесансних ідей у творчості К. Саковича і, зокрема, на базі «Трактату про душу...», що, по суті, складає другу рекомендацію в межах мого відгуку на дисертаційну роботу.

Релігієзнавчо-філософську рецепцію ренесансних ідей К. Саковича» Б. Войтов доповнив і завершив четвертим розділом дисертації, у якому добре висвітлив полемічний хист і творчу спадщину мислителя, а водночас підкреслив нестійкість його ідейно-релігійних орієнтирів, що тієї епохи було характерно для більшості визначних постатей. Чого варта, наприклад, позиція князя К. Острозького чи архієпископа Полоцького Мелетія Смотрицького, які лавірували між різними церковно-політичними партіями, часто змінюючи не лише світоглядні візії, а й політико-ідеологічні стратегії, конфесійну приналежність тощо.

Цілком слушно дисертант наголосив, що в полемічних творах періоду захоплення К. Саковичем ідеями унійної доктрини він «намагався пропагувати своєрідне ренесансне «просвітлення», що виражалось в захисті ним григоріанського календаря та критиці різноманітних «абсурдів», які характеризували православну і уніатську обрядовість» (Ст. 128-129; с.12) і що вони (ці твори, їхня кількість та інтенсивність продукування) дають підстави вести мову про найбільш активну фазу трудової діяльності цього інтелектуала (Ст. 130). Водночас чи не найбільшою перевагою цього розділу є те, що в ньому процитовано значну кількість полемічної літератури, написаної польською мовою, яка ще й по сьогодні не є загально відомою українському науковому середовищу, я вже не говорю про загал.

Підсумком розділу створення прагматичного портрету К. Сакович, який, за спостереженнями Б. Войтова, відстоював єдність християн (с. 13), а тому вважав, «що між католиками та православними існує майже цілковита узгодженість в догматичній сфері, близькими вони є і в сфері обрядовій. А відмінність полягає лише у двох позиціях: у питанні про сходження Святого Духа та примат Папи Римського».

На мій погляд, цей висновок сформульовано під впливом усталених в історіографії стереотипів, а тому вважаю за доречне, сформулювати ще одне зауваження з деякими уточнення, врахування яких неодмінно доповнило би науковий ресурс дослідження та підвищило його цінність і, зокрема, в межах цього розділу варто було докладніше з'ясувати:

- чому потенціал К. Саковича був зневажений теоретиками філософсько-релігійної думки католицької традиції (принаймні в межах Речі Посполитої. Бо навряд чи про нього знали поза її межами);
- що стало підставою для різкої критики К. Саковичем церковно-релігійної політики Київського Митрополита Петра Могилы, який реформував Українську Церкву та розвивав богословську думку на

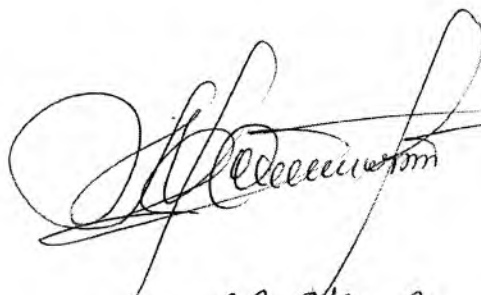
засадах потридентського контрреформаційного руху, виступивши одним із ініціаторів «універсальної» унії?

Проте, висловлені зауваження мають рекомендаційний характер і можуть бути враховані Б. Войтовим у перспективі подальшого здійснення науково діяльності в руслі обраної проблематики, а дослідницька позиція дисертанта є науково обґрунтованою та доведеною, визнаю, що висловлені мною зауваження не применшують загалом високого науково-теоретичного рівня дисертаційної роботи.

Автореферат містить усю необхідну інформацію про дисертаційну роботу, ключові положення якої і, зокрема, ті, що винесені на захист, пройшли належну апробацію на наукових конференціях й опубліковані у фахових виданнях.

Дисертаційне дослідження Войтова Богдана Івановича «Рецепція ренесансних ідей у релігійно-філософських поглядах Касіяна Саковича», подане на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство відповідає вимогам щодо такого роду наукових робіт.

Робота містить ґрунтовний доробок в розв'язанні важливих наукових проблем вітчизняної релігієзнавчої думки та відповідає вимогам ДАК МОН України щодо дисертацій, поданих на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук і «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24. 07. 2013 р., а тому його автор – **Войтов Богдан Іванович – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філософських наук зі спеціальності 09.00.11 – релігієзнавство.**

03.04.
2020р.

Микола ШКРІБЛЯК,
доктор філософських наук,
завідувача кафедри культурології,
релігієзнавства та теології
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича,